

K O M U N I K A T
Z B A D A Ń

Warszawa, marzec 2010

www.cbos.pl ● sekretariat@cbos.pl

BS/30/2010

**POWODY DO DUMY I WSTYDU
DLA POLAKÓW**

Znak jakości przyznany CBOS przez Organizację Firm Badania Opinii i Rynku
3 października 2008 roku

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Żurawia 4a, 00-503 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48 22) 629 35 69

Gdyby zapytać Polaków o to, czy są dumni ze swojej przynależności narodowej, większość z nich odpowiedziałaby twierdząco. Jednocześnie tylko nieliczni przyznaliby, że zdarza im się wstydzić swojej narodowości. Tendencję tę, pomimo wahań, można uznać za stałą. Znajduje ona odbicie w licznych naszych badaniach¹. Wysokie poczucie dumy narodowej jest więc w Polsce zjawiskiem powszechnym. Trzeba jednak przyjąć, że może ono zmieniać się w czasie zarówno w dłuższej perspektywie, jak i pod wpływem zdarzeń bieżących, będących akurat w centrum zainteresowania opinii publicznej. Należy również założyć, że oprócz zmian poczucia dumy narodowej w czasie istnieją takie sytuacje, zjawiska społeczne, które w szczególny sposób ją rozbudzają lub też odwrotnie – wywołują w społeczeństwie poczucie wstydu.

Temperatura narodowych uczuć nie jest więc wartością stałą. Zmienia się zarówno z upływem czasu, jak też pod wpływem nagłych społecznych impulsów i konkretnych sytuacji. Oznacza to, że – niezależnie od umiejscowienia w czasie – jedne zjawiska będą zawsze rozbudzać w Polakach poczucie dumy, inne zaś wstydu.

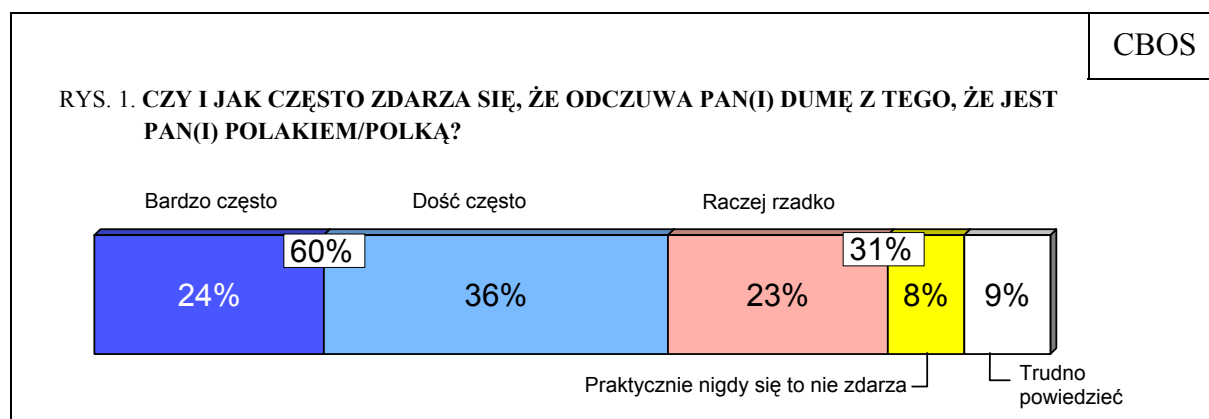
W jednym z ostatnich badań² postanowiliśmy zapytać o to, czy i jak często Polacy odczuwają zarówno dumę, jak i wstyd z powodu swojej przynależności narodowej, oraz określić, jakie sytuacje szczególnie wzbudzają uczucia narodowe Polaków. Staraliśmy się również ustalić, z czego Polacy są dumni, oraz zrekonstruować kanon postaci i miejsc, które według ankietowanych przynoszą chlubę całemu społeczeństwu.

¹ Por. komunikaty CBOS: „O tożsamości Polaków”, kwiecień 2002; „Samoidentyfikacje i duma narodowa Polaków”, październik 2004.

² Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (236) przeprowadzono w dniach 7–13 stycznia 2010 roku na liczącej 1052 osoby reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

PRZYNALEŻNOŚĆ NARODOWA JAKO ŹRÓDŁO DUMY I WSTYDU

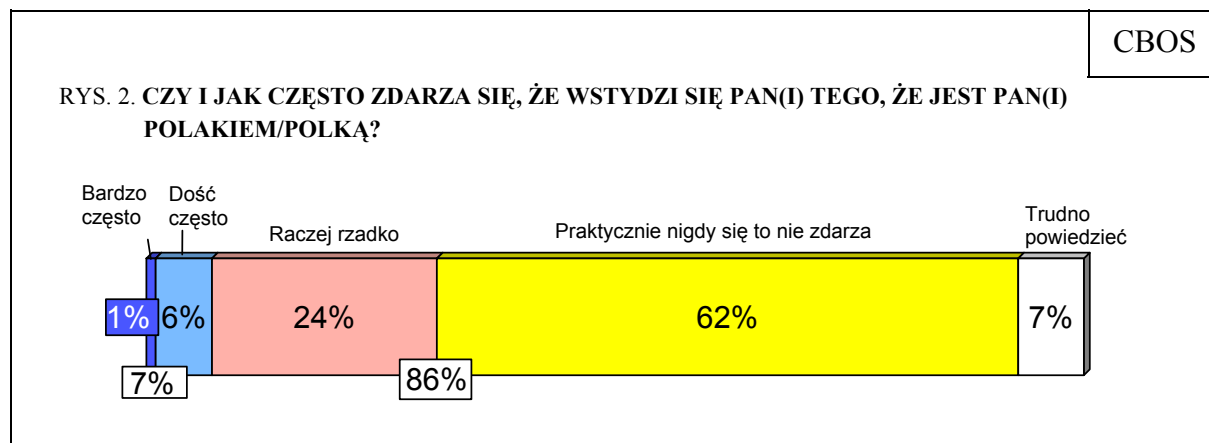
Dla większości ankietowanych (60%) przynależność narodowa jest powodem do dumy. Blisko co czwarty badany (24%) twierdzi, że dumę z bycia Polakiem odczuwa bardzo często, natomiast więcej niż co trzeci (36%) – dość często. Prawie jedna trzecia respondentów (31%) przyznaje, że dumę z utożsamiania się ze swoją narodowością odczuwa raczej rzadko (23%) lub też praktycznie nigdy (8%).

We wszystkich grupach społeczno-demograficznych przeważają ankietowani deklarujący, że duma z przynależności narodowej często im towarzyszy (zob. tabele aneksowe). Największe odsetki badanych odczuwających dumę z tego powodu notujemy wśród osób starszych, powyżej 65 roku życia (71%) oraz mieszkańców dużych ośrodków miejskich (68%). Do grup społeczno-zawodowych, które na tle pozostałych najczęściej przyznają, że czują dumę z bycia Polakiem, należą: kadra kierownicza i specjaliści z wyższym wykształceniem (68%), osoby pracujące w instytucjach państwowych i publicznych (66%) oraz badani o wysokich, lecz nie najwyższych dochodach (69%). Wśród ankietowanych biernych zawodowo dumni z przynależności do narodu polskiego są najczęściej emeryci (72%). Częściej niż innym uczucie to towarzyszy badanym kilka razy w tygodniu praktykującym religijnie (71%) oraz osobom deklarującym poglądy prawicowe (65%).

Wśród respondentów, którzy tylko sporadycznie odczuwają dumę ze swojej tożsamości narodowej lub nie odczuwają jej wcale, najliczniej reprezentowani są ludzie młodzi, jednak już samodzielni, w wieku od 25 do 34 lat (38%), mieszkańcy wsi (32%), ankietowani z wykształceniem średnim (35%), osoby zajmujące stanowiska średniego szczebla i technicy (44%), badani zatrudnieni w sektorze prywatnym poza rolnictwem (39%).

Zdecydowana większość ankietowanych (86%) deklaruje, że praktycznie nigdy nie wstydzi się swojej narodowości (62%) lub że sytuacje takie zdarzają się sporadycznie (24%). Jedynie siedmiu na stu ankietowanych (7%) przyznaje, że często wstydzi się tego, że jest Polakiem.

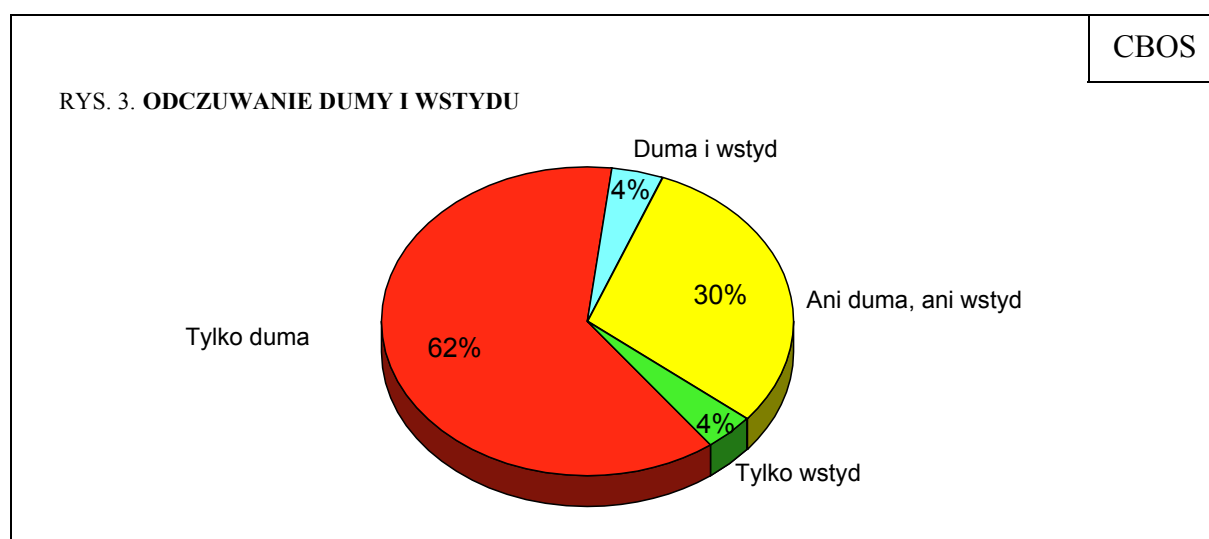

Częściej niż inni poczucie wstydu z powodu przynależności do narodu polskiego deklarują osoby młode, w wieku od 25 do 34 lat (10%), mieszkańcy dużych aglomeracji miejskich (16%), badani z wykształceniem średnim (10%), ankietowani pracujący na własny rachunek (16%). Spośród biernych zawodowo są to głównie uczniowie i studenci (11%), a ze względu na uczestnictwo w praktykach religijnych – ankietowani niepraktykujący (11%).

Skłonność do odczuwania dumy czy wstydu z powodu własnej przynależności narodowej związana jest z jednej strony z czynnikami powiązanymi z poczuciem ogólnej życiowej satysfakcji³, takimi jak stan posiadania, miejsce zamieszkania lub wysoka pozycja społeczno-zawodowa; z drugiej zaś jest komponentem światopoglądu tradycjonalistycznego. Stąd wśród Polaków dumnych ze swojej narodowości częściej można znaleźć osoby starsze, emerytów, osoby głęboko wierzące, badanych o poglądach prawicowych niż przedstawiciele innych kategorii społecznych i demograficznych. Jednocześnie wstyd z powodu bycia Polką lub Polakiem najczęściej odczuwają ludzie młodzi, często jeszcze uczący się, mieszkańcy dużych miast, badani pracujący na własny rachunek – a więc osoby niezależne, bardziej krytyczne, skłonne do kontestacji otaczającej ich rzeczywistości.

³ Por. komunikat CBOS „Polacy o swoim zadowoleniu z życia”, styczeń 2010.

Przy łącznym rozpatrywaniu uczuć dumy i wstydu okazuje się, że Polacy są mało krytyczni w stosunku do samych siebie. Większość ankietowanych (62%) przyznaje, że często bądź bardzo często odczuwa dumę z bycia Polakiem lub Polką i jednocześnie nigdy lub prawie nigdy nie odczuwa z tego powodu wstydu. Blisko co trzeci badany (30%) wykazuje obojętność wobec swojej tożsamości narodowej twierdząc, że nie jest ona dla niego źródłem ani dumy, ani też wstydu. Tylko nieliczni respondenci (4%) przyznają, że bycie Polakiem lub Polką jest dla nich źródłem zarówno dumy, jak i wstydu, prezentując tym samym postawę krytyczną. Tyle samo osób (4%) twierdzi, że często wstydzi się swojej narodowości, nigdy nie odczuwając z tego powodu dumy.

Postawę bezkrytyczną (czyli odczuwanie wyłącznie dumy z powodu tożsamości narodowej, nigdy się jej nie wstydząc) prezentują najczęściej ludzie starsi, powyżej 65 roku życia (74%), mieszkańcy małych miast (67%) oraz badani z wykształceniem zawodowym (67%). Z uwagi na sektor zatrudnienia są to najczęściej osoby pracujące w instytucjach państwowych i publicznych (68%) lub w prywatnych gospodarstwach rolnych (66%), robotnicy niewykwalifikowani (66%), badani osiągający wysokie, lecz nie najwyższe dochody (71%). Ponadto postawę bezkrytyczną najczęściej przyjmują emeryci (73%), osoby praktykujące kilka razy w tygodniu (75%) oraz badani deklarujący poglądy prawicowe (67%).

W drugiej pod względem liczebności kategorii badanych – tych, którzy nie odczuwają ani dumy, ani wstydu z powodu przynależności narodowej, najliczniej reprezentowani są ludzie młodzi, w wieku od 25 do 34 lat (41%). W tej kategorii nieznacznie dominują

mieszkańcy wsi (33%), ankietowani z wykształceniem średnim (32%), osoby zajmujące stanowiska średniego szczebla i technicy (45%), badani zatrudnieni w sektorze prywatnym (37%) oraz osoby o niskich, lecz nie najniższych dochodach *per capita* (34%). Spośród biernych zawodowo są to najczęściej osoby bezrobotne (44%).

SYTUACJE WZBUDZAJĄCE DUMĘ LUB WSTYD

Ankietowanych przyznających, że zdarza im się odczuwać dumę bądź wstyd z powodu swojej przynależności narodowej, poprosiliśmy o określenie sytuacji, w których towarzyszą im te uczucia. Pytania miały formę otwartą, co oznacza, że badani samodzielnie formułowali odpowiedzi.

ODPOWIEDZI ANKIETOWANYCH DEKLARUJĄCYCH POCZUCIE DUMY Z BYCIA POLKĄ/POLAKIEM

		CBOS
Proszę opisać, w jakiej sytuacji (w jakich sytuacjach) odczuwał(a) lub odczuwa Pan(i) dumę z tego, że jest Pan(i) Polakiem/Polką		(N=965)
Sport – sukcesy sportowe Polaków		27%
Zawsze, w każdej sytuacji		18%
Pamięć o Janie Pawle II		7%
Za granicą, na wycieczkach zagranicznych, podczas pobytu za granicą		6%
Kultura, tradycja, sztuka		5%
Polska historia		5%
Sukcesy, osiągnięcia Polski i Polaków w kraju i na świecie		5%
Święta narodowe, państwowe, rocznice		4%
Działalność Polaków na arenie międzynarodowej		4%
Dobra opinia o Polsce i Polakach w świecie		3%
Wykształcenie i stan nauki polskiej		3%
Hymn, barwy narodowe		3%
Pracowitość, praca Polaków za granicą		2%
Podczas kontaktów z obcokrajowcami		2%
Duma płynąca z posiadania pracy		2%
Gospodarka polska, stabilizacja gospodarcza, rozwój kraju		2%
Działalność charytatywna (WOŚP, Caritas, pomoc potrzebującym)		1%
Wojsko Polskie, żołnierze na misjach zagranicznych		1%
Gdy porównujemy się z innymi		1%
Cnoty heroiczne (waleczność, bohaterstwo, patriotyzm)		1%
Piękno kraju, przyroda, zabytki		1%
Ogólnie, gdy dzieje się coś dobrego		1%
Sławni ludzie, bohaterowie narodowi		1%
Zasługi Polski dla przemian ustrojowych w Europie, obalenie komunizmu, działalność „Solidarności”		1%
Członkostwo w UE		1%
Inne		3%

Pominięto kategorie pojawiające się w wypowiedziach mniej niż 1% badanych i odpowiedź „nie wiem/trudno powiedzieć”. Odsetki nie sumują się do 100, ponieważ badani mogli wymieniać różne sytuacje

Momenty, w których Polacy czują się szczególnie dumni ze swojej przynależności narodowej, związane są przede wszystkim z sukcesami sportowymi polskich zawodników (27%). Część ankietowanych (18%) deklaruje, że cały czas odczuwa dumę ze swojej narodowości, w każdej sytuacji. Uczucie szczególnej dumy wywołuje również pamięć o Janie Pawle II (7%).

Rozbudzeniu pozytywnych narodowych uczuć sprzyja pobyt poza granicami kraju. Podczas wyjazdów zagranicznych szczególną dumę ze swojego pochodzenia odczuwa 6% pytanych. Tym, co podsyca narodową dumę Polaków, jest również odwołanie do kultury, tradycji i sztuki oraz do polskiej historii, a także ogólnie osiągnięcia Polaków w świecie (po 5%). Momentami, które w szczególny sposób sprzyjają rozbudzeniu dumy narodowej, są dla ankietowanych również obchody świąt narodowych, państwowych i rocznic oraz działalność Polaków na arenie międzynarodowej, w szczególności sukcesy polskiej polityki zagranicznej (po 4%).

Uczucie dumy wzbudza w Polakach również ogólna dobra opinia o Polsce w świecie wyrażająca się między innymi w szacunku i sympatii ze strony obcokrajowców (3%), a także sytuacje odwołujące się do sfery symbolicznej – hymnu i barw narodowych Rzeczypospolitej Polskiej (3%). Powodem do dumy jest dla ankietowanych także stan polskiej nauki, wyrażający się zarówno w osiągnięciach polskich naukowców, jak i w ogólnie wysokim poziomie nauczania w polskich szkołach (3%).

Dla części respondentów (2%) impulsem rozbudzającym uczucie narodowej dumy jest pracowitość Polaków, w tym praca poza granicami kraju. Sytuacją sprzyjającą budzeniu uczucia dumy są też kontakty z obcokrajowcami (2%): zarówno wymiany uczniowskie i studenckie, zjazdy młodzieży, jak i kontakty biznesowe. Źródłem dumy dla badanych jest również posiadanie pracy w kraju i dobra kondycja polskiej gospodarki w dobie kryzysu (po 2%).

Poczucie wstydu ma na ogół odmienne źródła niż odczuwanie dumy. Blisko co trzecia osoba deklarująca, że zdarza jej się odczuwać wstyd z powodu bycia Polakiem lub Polką (31%), twierdzi, że najbardziej ją zawstydzają wydarzenia na polskiej scenie politycznej. Ankietowani wymieniają tu głównie afery polityczne oraz spory między prezydentem a premierem. Co czwarty respondent z tej grupy (26%) przyznaje, że tym, co wywołuje u niego wstyd z przynależności narodowej, jest zachowanie się rodaków za granicą. Chodzi tu zarówno o osoby pracujące poza granicami kraju, jak i te, które wyjeżdżają za granicę

w innych celach. Co siódmy badany deklarujący odczuwanie wstydu (14%) wiąże to uczucie z kryminalnymi zachowaniami rodaków, wskazując na przestępstwa i kradzieże przez nich popełniane. W opiniach badanych chluby Polakom nie przynosi również brak kultury, chuligaństwo, pijaństwo, wulgarne i chamskie zachowanie. Takie postępowanie krajan zawstydza co dwunastego respondenta z tej grupy (8%).

ODPOWIEDZI ANKIETOWANYCH DEKLARUJĄCYCH ODCZUWANIE WSTYDU Z POWODU BYCIA POLKĄ/POLAKIEM

	CBOS
Proszę opisać, w jakiej sytuacji/ w jakich sytuacjach wstydzil(a) się lub wstydzi się Pan(i) tego, że jest Pan(i) Polakiem/Polką	(N=382)
Życie polityczne	31%
Zachowanie Polaków za granicą (polskich turystów i pracowników)	26%
Przestępczość Polaków	14%
Brak kultury, hałaśliwe, wulgarne, chamskie zachowanie	8%
Złe opinie o Polakach za granicą, negatywny stereotyp Polaka	6%
Zachowanie przedstawicieli Polski za granicą	5%
Ogólnie – nieodpowiednie zachowanie Polaków	4%
Złe wyniki w sporcie	3%
Krytyczne uwagi dotyczące stanu państwa polskiego	3%
Kradzież napisu „Arbeit macht frei” z bramy obozu Auschwitz	2%
Ksenofobia Polaków, rasizm, antysemityzm, niechęć do innych	2%
Zachowanie kibiców na stadionach	2%
Sytuacja społeczno-ekonomiczna: kryzys, bezrobocie, wysokie podatki, wysokie ceny	2%
Brak jedności i solidarności Polaków za granicą	1%
Elementy tradycji, historii Polski, ciemne strony historii, katolicyzm i jego skutki	1%
Inne	5%

Pominięto kategorie pojawiające się w wypowiedziach mniej niż 1% badanych i odpowiedź „nie wiem/trudno powiedzieć”. Odsetki nie sumują się do 100, ponieważ badani mogli wymieniać różne sytuacje

Źródłem wstydu dla części badanych jest też negatywny stereotyp Polaka pokutujący poza granicami kraju (6%), a także zachowania przedstawicieli Polski za granicą – posłów Parlamentu Europejskiego i członków polskich delegacji zagranicznych (5%).

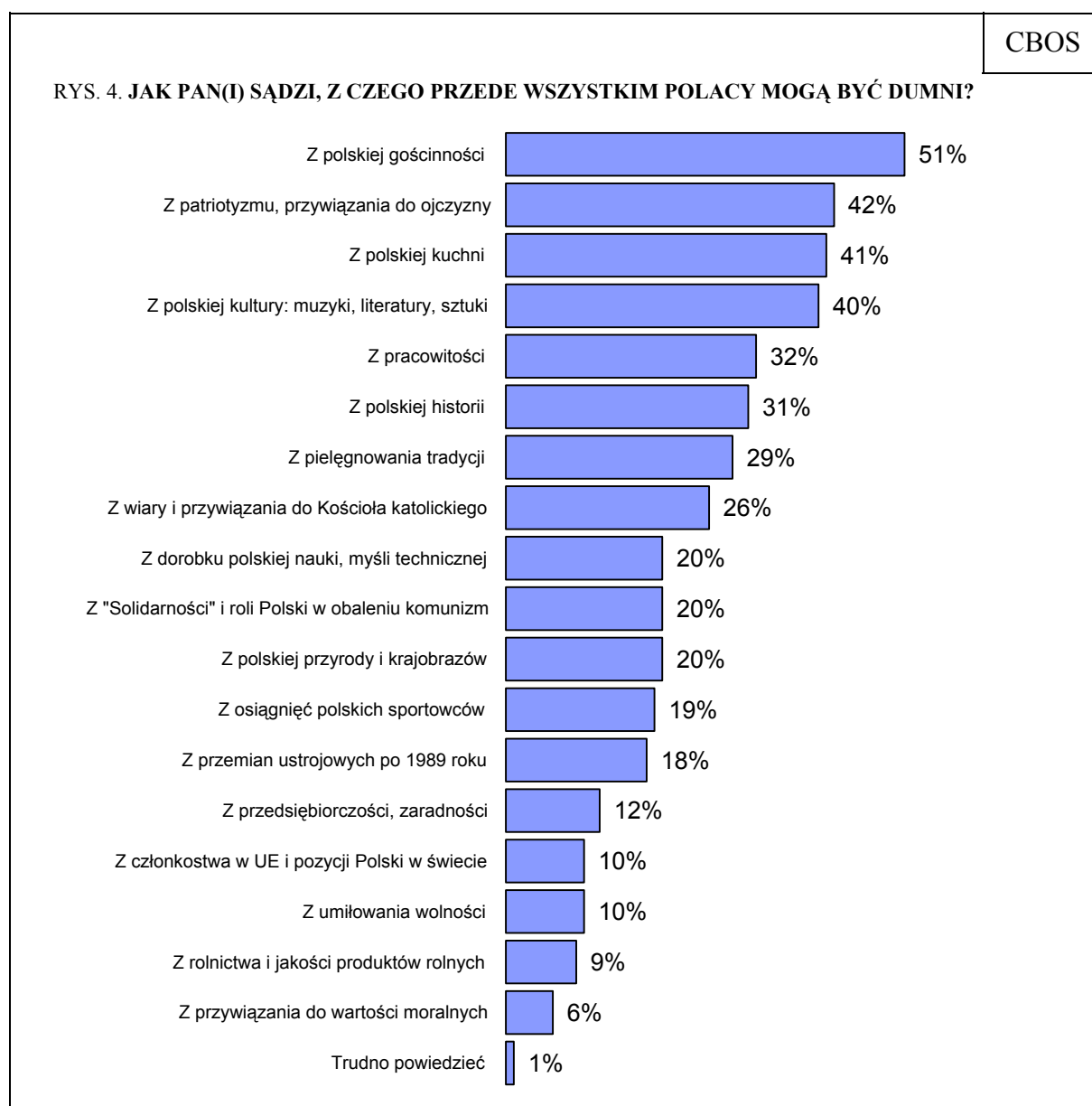
W niektórych wypowiedziach zwracano uwagę na ogólnie nieodpowiednie zachowanie Polaków (4%), a także słabą kondycję polskiego sportu i zły stan państwa (po 3%), wyrażający się między innymi w marnotrawstwie pieniędzy publicznych i korupcji.

Część badanych za powód do szczególnego wstydu uznała kradzież napisu „Arbeit macht frei” znad bramy KL Auschwitz (2%). Tyle samo osób upatruje źródeł narodowego wstydu w ksenofobicznych zachowaniach Polaków i ich niechęci do innych narodów,

w sytuacji społeczno-ekonomicznej kraju oraz w nieodpowiednich zachowaniach kibiców na stadionach sportowych (po 2%).

POWODY DO DUMY

Ankietowani proszeni o określenie, z czego Polacy jako ogół społeczeństwa mogą być dumni, w pierwszej kolejności wskazywali (z podanej listy) polską gościnność (51%). Nieco mniej badanych jest zdania, że powodem do dumy dla Polaków powinien być patriotyzm i przywiązanie do ojczyzny (42%).

Odsetki nie sumują się do 100, ponieważ badani mogli wskazać więcej niż jeden powód

Dwie piąte ankietowanych określa tradycyjną kuchnię jako coś przynoszącego Polakom chlubę (41%) lub podkreśla wyjątkowość polskiej kultury uznając, że jest ona tym, z czego Polacy mogą być dumni (40%). Co trzeci ankietowany twierdzi, że powodem do dumy może być pracowitość Polaków (32%), a także historia naszego kraju (31%). Znaczne grupy ankietowanych wskazywały również na fakt pielęgnowania polskiej tradycji (29%), wiarę i przywiązanie do Kościoła katolickiego (26%), dorobek polskiej nauki i myśli technicznej, „Solidarność” i rolę Polski w obaleniu komunizmu, przyrodę i krajobrazy (po 20%). Prawie co piąty respondent uznał za powód do dumy osiągnięcia polskich sportowców (19%) i przemiany ustrojowe po 1989 roku (18%). Mniej osób wskazywało na przedsiębiorczość i zaradność Polaków (12%), członkostwo Polski w UE i jej pozycję w świecie, umiłowanie wolności (po 10%), rolnictwo i wysoką jakość produktów rolnych (9%) oraz przywiązanie Polaków do wartości moralnych (6%).

W oddzielnych pytaniach otwartych zapytaliśmy respondentów o postaci, które ich zdaniem przynoszą szczególną chwałę narodowi polskiemu, oraz o miejsca, stanowiące według nich wizytówkę naszego kraju.

Odpowiadając na pytanie o osobistości, z których Polacy mogą być dumni, zdecydowana większość ankietowanych (71%) wymieniła Jana Pawła II. Co szósty badany (16%) widzi w takiej roli Lecha Wałęsę, a co dziesiąty (10%) – Józefa Piłsudskiego. Dla co dwunastego respondenta (8%) postacią przynoszącą Polakom chwałę jest Fryderyk Chopin. Niemal tyle samo osób (7%) uważa, że Polacy mogą być dumni ogólnie z ludzi pióra. Wymieniano tutaj zarówno poetów, jak i prozaików – Wisławę Szymborską, Zbigniewa Herberta, ale też Władysława Reymonta czy Stefana Żeromskiego. W dalszej kolejności badani przypominali osoby związane z przełomowymi momentami w dziejach nauki – Mikołaja Kopernika i Marię Curie-Skłodowską (po 6%) oraz sportowców, w tym przede wszystkim Adama Małysza, ale też Roberta Kubicę, Justynę Kowalczyk czy też polskie siatkarki.

Co dwudziesty ankietowany (5%) jest zdania, że Polacy mogą być dumni ze współczesnych polityków. W tej kategorii pojawiły się takie nazwiska, jak: Leszek Balcerowicz, Aleksander Kwaśniewski, Jerzy Buzek czy Lech Kaczyński. Tyle samo badanych uważa, że powodem do dumy powinni być dawni władcy Polski (Jan III Sobieski, Kazimierz Wielki, Władysław Jagiełło). Jako postać przynoszącą Polakom chlubę wymieniano również Adama Mickiewicza (4%).

W dalszej kolejności pojawiali się dowódcy wojskowi i bohaterowie walk o niepodległość (3%). Wymieniano głównie nazwiska związane z drugą wojną światową (Władysław Sikorski, Władysław Anders, Edward Rydz-Śmigły, Karol Świerczewski), ale też innych bohaterów narodowych (Henryk Dąbrowski, Kazimierz Pułaski). Respondenci typowali również wielkich artystów, Tadeusza Kościuszkę, kardynała Stefana Wyszyńskiego, uczonych i naukowców, kompozytorów i muzyków.

		CBOS
Jak Pan(i) uważa z kogo, z jakich postaci żyjących obecnie lub w przeszłości, Polacy mogą być dumni?		
Jan Paweł II		71%
Lech Wałęsa		16%
Józef Piłsudski		10%
Fryderyk Chopin		8%
Ludzie pióra		7%
Mikołaj Kopernik		6%
Maria Curie-Skłodowska		6%
Sportowcy		6%
Politycy współcześni		5%
Dawni władcy Polski		5%
Adam Małysz		5%
Adam Mickiewicz		4%
Wielcy dowódcy i bohaterowie walk o niepodległość		3%
Artyści (malarstwo, rzeźba)		3%
Tadeusz Kościuszko		3%
kard. Stefan Wyszyński		3%
Uczeni i naukowcy		3%
Kompozytorzy i muzycy		3%
Władysław Bartoszewski		2%
Spółecznicy		2%
Nie ma nikogo takiego		2%
ks. Jerzy Popiełuszko		2%
Henryk Sienkiewicz		2%
Politycy okresu PRL		2%
Reżyserzy i ludzie ekranu		1%
Politycy II RP		1%
Osoby duchowne		1%
Inne		3%

Pominięto kategorie pojawiające się w wypowiedziach mniej niż 1% badanych i odpowiedź „nie wiem/trudno powiedzieć”. Odsetki nie sumują się do 100, ponieważ badani mogli wymienić więcej niż jedną osobę

Wśród osobistości wymienianych z nazwiska byli jeszcze: Władysław Bartoszewski, społecznicy (Irena Sendlerowa, Janina Ochojska, Jerzy Owsiak), ksiądz Jerzy Popiełuszko, Henryk Sienkiewicz i politycy okresu PRL.

Ankietowani proszeni o wskazanie miejsc w Polsce, które według nich powinien zobaczyć obcokrajowiec, aby uznać Polskę za kraj interesujący, a więc takich, którymi Polacy mogą się pochwalić innym, w pierwszej kolejności wymieniają duże miasta. Ponad połowa badanych (56%) za takie miejsce uznała Kraków, a prawie jedna trzecia (30%) Warszawę. Na kolejnym miejscu znalazły się Mazury, rekomendowane przez co czwartego respondenta (25%). Prawie co piąty ankietowany (18%) poleciłby obcokrajowcowi polskie góry, natomiast blisko co ósmy (13%) konkretnie Zakopane. Nieco mniej badanych (11%) za wizytówkę naszego kraju uznało Częstochowę, a co dziesiąty Polak (10%) Morze Bałtyckie.

		CBOS
Jak Pan(i) myśli, jakie miejsca w Polsce powinien zobaczyć cudzoziemiec, tak aby wyjechał z naszego kraju z przekonaniem, że Polska to interesujący, warty poznania kraj?		
Kraków		56%
Warszawa		30%
Mazury		25%
Góry		18%
Zakopane		13%
Częstochowa		11%
Morze Bałtyckie		10%
Gdańsk		8%
Inne polskie miasta		8%
Inne miejsca historyczne, muzea, zamki i zabytki		8%
Wrocław		8%
Tatry		7%
Bieszczady		6%
Oświęcim		6%
Inne krainy geograficzne		5%
Wieliczka		4%
Wawel		4%
Puszcza Białowieska		3%
Poznań		3%
Trójmiasto		3%
Polskie krajobrazy i przyroda		3%
Toruń		3%
Parki Narodowe		2%
Miejsca kultu religijnego		2%
Konkretne miejsca		2%
Polskie wsie		2%
Kazimierz Dolny		1%
Gniezno		1%
Wadowice		1%
Inne		1%

Pominięto kategorie pojawiające się w wypowiedziach mniej niż 1% badanych i odpowiedź „nie wiem/trudno powiedzieć”. Odsetki nie sumują się do 100, ponieważ badani mogli wymienić różne miejsca

W dalszej kolejności badani wymieniali Gdańsk, inne polskie miasta (np. Szczecin, Katowice, Lublin, Łódź, Białystok) i pozostałe miejsca historyczne (po 8%). W tej ostatniej kategorii znalazło się pole bitwy grunwaldzkiej, Westerplatte, Pomnik Poległych Stoczniovców, Panorama Racławicka, Wilczy Szaniec i zamki: w Malborku, Kruszwicy czy Łańcucie. Ankietowani typowali również konkretne łańcuchy gór polskich, wskazując na Tatry (7%) oraz Bieszczady (6%). Dla części badanych (6%) miejscem, które powinien zobaczyć obcokrajowiec odwiedzający Polskę, jest Oświęcim.

Co dwudziesty ankietowany (5%) wymienił inne krainy geograficzne. W kategorii tej znalazły się zarówno duże regiony, jak: Warmia, Śląsk czy Kaszuby, jak też mniejsze krainy geograficzne (np. ziemia hrubieszowska). Respondenci wymieniali również Wawel i Wieliczkę (po 4%), Puszcę Białowieską, Poznań, Trójmiasto, Toruń i ogólnie polską przyrodę (po 3%).

Część badanych wytypowała parki narodowe (np. Kampinoski, Ojcowski, Biebrzański), miejsca kultu religijnego (np. Licheń, Święta Lipka, Kalwaria Zebrzydowska), polskie wsie lub inne konkretne miejsca, interesujące przede wszystkim z uwagi na walory krajobrazowe, takie jak Morskie Oko, Solina, Szlak Orlich Gniazd, Pustynia Błędowska, Czarna Hańcza, Śnieżka czy wyspa Wolin.

W świetle badań Polacy wydają się społeczeństwem dumnym. Świadczy o tym zarówno wysoki odsetek osób, które deklarują, że odczuwają dumę narodową, jak też mnogość powodów przytaczanych przez badanych jako źródła dumy.

Zwraca uwagę brak krytycyzmu Polaków wobec własnego społeczeństwa. Większość ankietowanych prezentuje postawę apologetyczną, charakteryzującą się dostrzeganiem jedynie chlubnych stron przynależności do narodu polskiego, nigdy zaś wstydlivych. Poczucie dumy umacnia tożsamość narodową, spaja społeczeństwo przez stymulację świadomości zbiorowej Polaków. W tym kontekście na uwagę zasługuje to, że prawie co trzeci Polak jest obojętny wobec swojej przynależności narodowej w tym sensie, że nie postrzega jej ani jako powodu do dumy, ani wstydu.

Momenty, w których Polacy w sposób szczególny odczuwają dumę narodową, związane są przede wszystkim z sukcesami sportowymi. Jednocześnie co piąty badany proszony o wskazanie, w jakiego rodzaju sytuacjach odczuwa szczególną dumę ze swojej przynależności narodowej, deklaruje, że uczucie to towarzyszy mu cały czas, bez względu na okoliczności. Dumę w Polakach wzbudza też pamięć o Janie Pawle II.

Sytuacje, które są dla Polaków szczególnie wstydlive, to w pierwszej kolejności zjawiska życia politycznego. Badani wstydzą się również za swoich rodaków za granicą (zarówno tych pracujących, jak i wyjeżdżających w innych celach) oraz z powodu wysokiego – ich zdaniem – poziomu przestępczości.

Tym, z czego Polacy jako ogół społeczeństwa powinni być dumni, jest w pierwszej kolejności polska gościnność, a następnie patriotyzm i przywiązanie do ojczyzny, polska kuchnia i dorobek kulturowy. Wśród osobowości, które przynoszą chwałę narodowi polskiemu, ankietowani wymieniają przede wszystkim Jana Pawła II, a w dalszej kolejności Lecha Wałęsę i Józefa Piłsudskiego. Taki dobór znamienitych postaci nie zaskakuje. Jest odbiciem dominującego kanonu – te same osoby są uznawane przez Polaków za autorytety⁴. Miejscami, które wzbudzają w badanych szczególną dumę, które chcieliby pokazać przedstawicielom innych kultur i narodów, są przede wszystkim miasta – Kraków i Warszawa – oraz krainy geograficzne: Pojezierze Mazurskie i ogólnie polskie góry.

Opracował
Marcin HERRMANN

⁴ Por. komunikat CBOS „Wzory i autorytety Polaków”, październik 2009.

Tabela 1

		Czy i jak często zdarza się, że odczuwa Pan(i) dumę z tego, że jest Pan(i) Polakiem Polką?					Liczba osób
		Bardzo często	Dość często	Raczej rzadko	Praktycznie nigdy się to nie zdarza	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	%	%	
Ogółem		24	36	23	8	9	1052
Płeć	Mężczyźni	24	36	24	8	8	497
	Kobiety	24	36	22	7	11	555
Wiek	18-24 lata	16	42	27	7	8	143
	25-34	16	31	29	9	14	203
	35-44	20	41	24	4	10	155
	45-54	24	32	27	9	8	187
	55-64	31	37	17	9	7	181
	65 lat i więcej	36	35	12	7	9	183
Miejsce zamieszkania	Wieś	20	35	21	11	14	393
	Miasto do 20 tys.	24	35	20	8	13	135
	20-100 tys.	28	32	25	6	9	202
	101-500 tys.	27	38	27	4	3	172
	501 tys. i więcej mieszk.	25	43	24	6	2	150
Wykształcenie	Podstawowe	26	35	21	8	9	269
	Zasadnicze zawodowe	24	36	17	9	13	268
	Średnie	23	37	27	8	6	355
	Wyższe	23	37	26	4	10	160
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	36	32	22	5	4	92
	Średni personel, technicy	23	29	37	7	4	40
	Pracownicy adm.-biurowi	17	33	33	5	13	57
	Pracownicy usług	17	29	30	11	13	67
	Robotnicy wykwalifikowani	24	35	24	8	9	129
	Robotnicy niewykwalifik.	20	44	17	7	12	50
	Rolnicy	24	33	27	5	10	56
	Pracujący na własny rach.	11	45	33	4	6	51
Bierni zawodowo	Renciści	30	31	14	15	11	85
	Emeryci	33	39	14	7	7	212
	Uczniowie i studenci	15	46	25	6	7	101
	Bezrobotni	10	37	33	10	10	59
	Gospodynie domowe i inni	23	27	16	9	25	53
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	29	37	20	4	10	128
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	24	33	24	11	8	85
	sekt. pryw. poza rolnict.	18	35	31	8	9	247
	prywatnym gosp. rolnym	30	32	24	4	10	45
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	22	38	22	9	8	215
	501-750	22	38	21	11	8	161
	751-1000	27	37	21	7	8	193
	1001-1500	35	34	15	8	8	115
	Powyżej 1500 zł	26	39	28	4	3	122
Ocena własnych war. mater.	Złe	23	34	21	11	11	143
	Średnie	24	32	25	9	10	478
	Dobre	24	41	21	6	9	431
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	36	35	14	6	9	59
	Raz w tygodniu	24	38	20	8	11	507
	1-2 razy w miesiącu	21	42	21	8	8	169
	Kilka razy w roku	23	31	31	6	9	198
	W ogóle nie uczestniczy	26	29	28	11	6	119
Poglądy polityczne	Lewica	29	28	31	8	4	136
	Centrum	21	43	21	5	9	351
	Prawica	27	38	22	6	7	341
	Trudno powiedzieć	22	27	22	14	16	223

Tabela 2

		Czy i jak często zdarza się, że wstydzi się Pan(i) tego, że jest Pan(i) Polakiem Polką?					Liczba osób
		Bardzo często	Dość często	Raczej rzadko	Praktycznie nigdy się to nie zdarza	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	%	%	
Ogółem		1	6	24	62	7	1052
Płeć	Mężczyźni	1	7	28	57	7	497
	Kobiety	0	6	20	67	7	555
Wiek	18-24 lata	1	5	34	54	5	143
	25-34		10	23	60	7	203
	35-44		9	30	54	7	155
	45-54	0	4	27	60	9	187
	55-64	2	5	18	70	5	181
	65 lat i więcej	0	5	15	73	7	183
Miejsce zamieszkania	Wieś	0	6	20	64	10	393
	Miasto do 20 tys.	1	3	25	60	11	135
	20-100 tys.	1	4	20	70	6	202
	101-500 tys.	1	6	33	56	3	172
	501 tys. i więcej mieszk.	1	15	28	54	1	150
Wykształcenie	Podstawowe	0	5	17	70	8	269
	Zasadnicze zawodowe	1	4	19	68	9	268
	Średnie	1	9	30	55	5	355
	Wyższe	1	7	31	54	7	160
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.		7	32	57	4	92
	Średni personel, technicy		6	47	42	5	40
	Pracownicy adm.-biurowi	2	6	22	60	9	57
	Pracownicy usług		6	24	61	8	67
	Robotnicy wykwalifikowani	1	6	27	60	7	129
	Robotnicy niewykwalifik.	2	5	17	65	11	50
	Rolnicy	2	6	21	65	6	56
	Pracujący na własny rach.	1	15	39	38	6	51
Bierni zawodowo	Renciści	1	4	11	78	6	85
	Emeryci	0	5	17	70	7	212
	Uczniowie i studenci	1	10	34	51	5	101
	Bezrobotni		4	17	71	8	59
	Gospodynie domowe i inni		5	16	69	10	53
Pracuje w:	inst. państw., publicznej		7	31	58	5	128
	spółce właścicieli prywatnych i państwa		8	22	62	7	85
	sekt. pryw. poza rolnict.	1	8	32	52	8	247
	prywatnym gosp. rolnym	1	7	26	58	7	45
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	2	8	18	65	7	215
	501-750	1	6	20	68	5	161
	751-1000	0	4	21	68	6	193
	1001-1500	1	7	27	61	4	115
	Powyżej 1500 zł	1	8	31	59	2	122
Ocena własnych war. mater.	Złe	2	5	15	69	9	143
	Średnie	0	7	21	65	6	478
	Dobre	1	7	30	56	7	431
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu		2	19	77	2	59
	Raz w tygodniu	0	6	24	62	8	507
	1-2 razy w miesiącu		6	22	64	7	169
	Kilka razy w roku	1	7	29	56	7	198
	W ogóle nie uczestniczy	2	9	23	64	2	119
Poglądy polityczne	Lewica	3	6	32	54	5	136
	Centrum	0	9	25	59	7	351
	Prawica	0	6	26	62	5	341
	Trudno powiedzieć	1	4	13	72	11	223

Tabela 3

		Odczuwanie dumy i wstydu (łącznie wskazania często i bardzo często)				Liczba osób
		Duma i wstyd	Tylko duma	Tylko wstyd	Ani duma, ani wstyd	
		%	%	%	%	
Ogółem		4	62	4	30	935
Płeć	Mężczyźni	4	61	5	30	448
	Kobiety	4	64	3	29	487
Wiek	18-24 lata	2	60	5	33	130
	25-34	8	47	4	41	173
	35-44	5	64	6	26	138
	45-54	1	60	3	35	167
	55-64	5	69	3	24	167
	65 lat i więcej	4	74	2	20	160
Miejsce zamieszkania	Wieś	4	59	3	33	329
	Miasto do 20 tys.	2	67	3	29	115
	20-100 tys.	3	64	2	32	180
	101-500 tys.	3	65	5	27	164
	501 tys. i więcej mieszk.	9	60	8	23	146
Wykształcenie	Podstawowe	2	65	4	29	236
	Zasadnicze zawodowe	3	67	2	28	229
	Średnie	6	57	5	32	327
	Wyższe	4	62	5	30	143
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	4	67	3	25	87
	Średni personel, technicy	6	49		45	38
	Pracownicy adm.-biurowi	2	56	8	34	48
	Pracownicy usług	2	51	5	42	59
	Robotnicy wykwalifikowani	5	61	2	32	115
	Robotnicy niewykwalifik.	5	66	3	25	43
	Rolnicy	4	61	6	30	50
	Pracujący na własny rach.	10	51	8	32	48
Bierni zawodowo	Renciści	4	64	2	30	75
	Emeryci	3	73	3	20	190
	Uczniowie i studenci	3	63	8	26	93
	Bezrobotni	1	51	3	44	51
	Gospodynie domowe i inni	7	60		33	40
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	5	68	2	25	115
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	5	56	4	35	76
	sekt. prywat. poza rolnict.	4	54	5	37	222
	prywatnym gosp. rolnym	2	66	7	24	41
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	5	60	5	30	192
	501-750	6	59	1	34	144
	751-1000	4	66	1	29	175
	1001-1500	4	71	5	21	106
	Powyżej 1500 zł	2	66	7	25	117
Ocena własnych war. mater.	Złe	5	59	3	32	123
	Średnie	4	59	3	34	424
	Dobre	3	67	5	25	388
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	2	75		22	54
	Raz w tygodniu	4	65	3	27	443
	1-2 razy w miesiącu	2	66	5	27	152
	Kilka razy w roku	5	54	4	37	176
	W ogóle nie uczestniczy	7	51	5	37	111
Poglądy polityczne	Lewica	5	55	5	35	127
	Centrum	7	64	3	26	313
	Prawica	3	67	4	27	312
	Trudno powiedzieć	1	56	4	38	183

Tabela 4

		Jak Pan(i) sądzi, z czego przede wszystkim Polacy mogą być dumni?						
		Z patriotyzmu, przywiązania do ojczyzny	Z polskiej kultury: muzyki, literatury, sztuki	Z polskiej kuchni	Z dorobku polskiej nauki, myśli technicznej	Z polskiej gościnności	Z przedsiębiorczości, zaradności	Z pracowitości
		%	%	%	%	%	%	%
Ogółem		42	40	41	20	51	12	32
Płeć	Mężczyźni	45	36	39	20	47	15	32
	Kobiety	38	44	44	19	54	10	32
Wiek	18-24 lata	48	36	49	15	44	9	33
	25-34	37	45	44	26	44	16	34
	35-44	42	50	46	19	54	13	33
	45-54	45	36	42	19	55	14	31
	55-64	43	38	38	20	57	11	29
	65 lat i więcej	37	37	31	17	52	11	31
Miejsce zamieszkania	Wieś	41	31	40	15	49	9	41
	Miasto do 20 tys.	44	40	47	15	57	9	26
	20-100 tys.	48	45	45	23	59	14	30
	101-500 tys.	42	43	44	23	53	15	27
	501 tys. i więcej mieszk.	32	54	34	28	37	16	22
Wykształcenie	Podstawowe	39	30	41	13	51	6	34
	Zasadnicze zawodowe	45	32	47	15	54	11	33
	Średnie	44	47	42	20	52	15	32
	Wyższe	35	58	33	38	44	20	27
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	38	62	35	39	45	21	27
	Średni personel, technicy	57	57	36	29	42	8	21
	Pracownicy adm.-biurowi	27	52	38	25	46	13	27
	Pracownicy usług	46	39	54	15	52	16	39
	Robotnicy wykwalifikowani	46	37	49	21	56	15	38
	Robotnicy niewykwalifik.	36	28	41	10	49	8	36
	Rolnicy	46	23	38	12	52	7	47
Bierni zawodowo	Pracujący na własny rach.	44	44	38	10	46	31	33
	Renciści	42	32	45	10	56	11	27
	Emeryci	39	37	33	20	52	9	30
	Uczniowie i studenci	47	36	49	15	45	8	29
	Bezrobotni	43	42	47	24	54	8	30
Pracuje w:	Gospodynie domowe i inni	33	45	42	17	64	10	30
	inst. państw., publicznej	36	56	40	30	53	12	28
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	44	46	45	20	49	22	41
	sekt. pryw. poza rolnict.	42	40	46	20	45	17	35
	prywatnym gosp. rolnym	41	27	39	12	46	9	43
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	39	40	45	16	55	7	37
	501-750	44	38	46	12	56	6	33
	751-1000	43	36	40	20	59	13	32
	1001-1500	45	44	42	26	39	13	24
	Powyżej 1500 zł	43	47	29	27	50	22	29
Ocena własnych war. mater.	Złe	46	41	34	16	53	6	24
	Średnie	39	39	43	17	52	10	35
	Dobre	43	42	43	23	49	17	31
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	43	44	48	18	61	7	36
	Raz w tygodniu	41	37	40	19	51	11	37
	1-2 razy w miesiącu	43	41	45	15	51	10	28
	Kilka razy w roku	40	42	35	19	52	15	25
	W ogóle nie uczestniczy	43	50	48	29	46	18	25
Poglądy polityczne	Lewica	37	51	39	23	53	11	22
	Centrum	40	40	45	19	50	12	35
	Prawica	46	39	37	19	49	16	33
	Trudno powiedzieć	40	36	44	19	55	8	32

Tabela 4 (cd.)

		Jak Pan(i) sądzi, z czego przede wszystkim Polacy mogą być dumni?						
		Z przemian ustrojowych po 1989 roku	Z wiary i przywiązania do Kościoła katolickiego	Z przywiązania do wartości moralnych	Z pielęgnowania tradycji	Z rolnictwa i jakości produktów rolnych	Z członkostwa w UE i pozycji Polski w świecie	Z polskiej historii
		%	%	%	%	%	%	%
Ogółem		18	26	6	29	9	10	31
Płeć	Mężczyźni	21	25	5	26	9	12	33
	Kobiety	15	28	8	32	8	9	30
Wiek	18-24 lata	15	20	3	31	5	10	40
	25-34	12	23	4	27	11	15	33
	35-44	20	23	9	27	5	9	32
	45-54	22	17	5	28	13	6	30
	55-64	22	31	7	30	10	10	27
	65 lat i więcej	15	43	11	31	6	12	25
Miejsce zamieszkania	Wieś	14	33	9	31	15	7	28
	Miasto do 20 tys.	25	26	7	34	6	13	35
	20-100 tys.	14	29	5	27	5	9	30
	101-500 tys.	22	20	4	28	4	18	31
	501 tys. i więcej mieszk.	20	14	4	26	6	12	36
Wykształcenie	Podstawowe	11	35	8	29	10	9	28
	Zasadnicze zawodowe	15	30	6	30	13	9	29
	Średnie	22	22	6	28	7	11	33
	Wyższe	24	17	6	30	5	14	33
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	23	19	5	27	5	8	29
	Średni personel, technicy	21	17	7	31	4	17	37
	Pracownicy adm.-biurowi	30	14	5	39	8	18	25
	Pracownicy usług	20	16	2	30	5	5	44
	Robotnicy wykwalifikowani	12	21	2	23	10	7	33
	Robotnicy niewykwalifik.	22	41	2	27	10	18	24
	Rolnicy	11	32	8	30	38	10	30
	Pracujący na własny rach.	26	27	9	34	3	14	43
Bierni zawodowo	Renciści	11	30	9	25	10	9	28
	Emeryci	19	38	10	33	6	11	25
	Uczniowie i studenci	16	21	6	32	6	10	38
	Bezrobotni	12	14	6	22	6	6	34
	Gospodynie domowe i inni	12	36	8	24	11	13	23
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	27	22	6	28	11	9	28
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	14	19	1	38	3	9	33
	sekt. pryw. poza rolnict.	22	18	4	26	6	13	39
	prywatnym gosp. rolnym	12	28	10	32	41	13	29
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	10	30	6	27	16	7	26
	501-750	14	34	5	26	8	5	32
	751-1000	18	27	8	28	9	15	28
	1001-1500	21	23	8	34	6	13	34
	Powyżej 1500 zł	36	17	7	28	2	13	29
Ocena własnych war. mater.	Złe	13	24	6	27	12	10	26
	Średnie	14	30	8	30	10	8	30
	Dobre	23	23	5	29	7	13	34
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	8	52	8	29	5	3	32
	Raz w tygodniu	17	36	8	30	8	9	28
	1-2 razy w miesiącu	22	14	5	27	10	12	34
	Kilka razy w roku	18	18	6	28	8	15	33
	W ogóle nie uczestniczy	16	7	3	28	11	12	35
Poglądy polityczne	Lewica	22	16	7	36	5	10	34
	Centrum	17	21	6	29	10	9	31
	Prawica	18	32	7	29	7	9	33
	Trudno powiedzieć	15	33	6	24	11	15	26

Tabela 4 (cd.)

		Jak Pan(i) sądzi, z czego przede wszystkim Polacy mogą być dumni?							Liczba osób
		Z „Solidarności” i roli Polski w obaleniu komunizmu	Z polskiej przyrody i krajobrazów	Z osiągnięć polskich sportowców	Z umiłowania wolności	Z czegoś innego	Z niczego	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	%	%	%	%	
Ogółem		20	20	19	10	0	0	1	1052
Płeć	Mężczyźni	23	18	23	9	0	0	1	497
	Kobiety	18	23	16	11	0		1	555
Wiek	18-24 lata	19	22	40	12				143
	25-34	17	27	24	6	0		1	203
	35-44	20	19	16	13				155
	45-54	27	21	17	10			0	187
	55-64	21	19	13	11			1	181
	65 lat i więcej	19	13	9	10	0	0	2	183
Miejsce zamieszkania	Wieś	17	18	17	8			1	393
	Miasto do 20 tys.	21	17	18	12		1	2	135
	20-100 tys.	20	18	19	10			1	202
	101-500 tys.	20	22	26	10	1		1	172
	501 tys. i więcej mieszk.	30	31	21	15			1	150
Wykształcenie	Podstawowe	18	18	20	8		0	2	269
	Zasadnicze zawodowe	18	23	23	10	0		1	268
	Średnie	19	19	18	10	0		0	355
	Wyższe	31	23	15	13				160
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	34	23	19	16				92
	Średni personel, technicy	27	22	20	12				40
	Pracownicy adm.-biurowi	22	28	9	10				57
	Pracownicy usług	12	21	12	11				67
	Robotnicy wykwalifikowani	13	25	28	10			1	129
	Robotnicy niewykwalifik.	17	17	23	8			3	50
	Rolnicy	18	21	14	7				56
	Pracujący na własny rach.	27	10	28	7				51
Bierni zawodowo	Renciści	16	19	15	11			5	85
	Emeryci	20	14	7	9	0	0	1	212
	Uczniowie i studenci	24	22	41	13				101
	Bezrobotni	22	21	26	6			1	59
	Gospodynie domowe i inni	19	30	23	7	2			53
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	28	26	18	15			1	128
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	14	20	22	9				85
	sekt. pryw. poza rolnict.	20	21	20	10			1	247
	prywatnym gosp. rolnym	15	19	14	9				45
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	16	20	24	9			1	215
	501-750	19	18	17	7		0	1	161
	751-1000	20	23	16	7			1	193
	1001-1500	20	19	18	19	1			115
	Powyżej 1500 zł	32	22	18	14				122
Ocena własnych war. mater.	Złe	21	22	26	11			3	143
	Średnie	17	22	16	9	0	0	1	478
	Dobre	24	18	21	11	0		0	431
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	16	15	8	11			2	59
	Raz w tygodniu	21	19	18	10		0	0	507
	1-2 razy w miesiącu	24	22	22	9			3	169
	Kilka razy w roku	17	25	22	10	1		1	198
	W ogóle nie uczestniczy	22	20	23	14				119
Poglądy polityczne	Lewica	14	24	26	13			1	136
	Centrum	18	22	20	7	0	0	1	351
	Prawica	27	20	15	13			1	341
	Trudno powiedzieć	17	17	21	8	0		1	223